

פתיחה

בחג השבועות נוהגים לקרוא את מגילת רות, ובטעם הדבר הביא האבודרהם שני טעמים. טעם ראשון, שחג השבועות חל בתחילת קציר השעורים, ובמגילת רות מסופר על קציר השעורים. טעם שני, שבמגילה מסופר על גיורה של רות, וגם עם ישראל בשבועות עברו תהליך של גיור במעמד הר סיני. טעם נוסף כתב הדרכי משה, שסיפור המגילה התרחש בזמן חג השבועות.

אין מחלוקת בין הפוסקים שיש לברך על קריאת מגילת אסתר, וכפי שכותבת הגמרא במסכת מגילה (כא ע"ב), ונפסק בשולחן ערוך (תרצב, א). נחלקו הפוסקים בשאלה, האם גם על שאר המגילות (רות, קהלת וכו') יש לברך. הסיבה לעמימות בשאלה זו היא כפי שנראה, שאין מקור מפורש בגמרא שיש לברך.

כמו כן בעקבות הדיון בשאלה האם מברכים על מגילת רות (ומחלוקת הפוסקים בעניין), נעסוק בשאלה האם אדם יכול להוציא את חברו ידי חובה בברכה, למרות שהוא סובר שאין לברכה, ובשאלה האם מותר לענות 'אמן' על ברכה כזו.

מקור הדין

א. כפי שראינו בפתיחה - אין מקור לקריאת המגילה בגמרא. המקור הראשון ממנו עולה שיש לברך על קריאת המגילות, מופיע במסכת סופרים (יד, א) המיוחסת לגאונים, ובעקבותיו פסקו להלכה שיש לברך, במחזור ויטרי (שיב), בהגהות מיימוניות (תענית ה, ג) ובמהרי"ל (סדר תפילות פסח, י) - כולם מחכמי האשכנזים.

ב. הפוסקים הספרדים וביניהם הרדב"ז (ו, ב אלף צו) התנגדו למנהג זה, וכפי שכתב הבית יוסף (או"ח תקנט), שלא נהגו לברך כלל על קריאת מגילה (למעט מגילת אסתר). בטעם ההתנגדות ביאר הרדב"ז, שבניגוד לקריאת מגילת אסתר שמובא בגמרא שיש מצווה מדברי סופרים לקרואה, לא מובא שיש מצווה לקרוא את שאר המגילות, ולכן גם אין לברך על קריאתן:

"גרסינן במסכת סופרים ברות ובשיר השירים באיכה ובמגלת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה, ועל זה סמך מהר"ם לברך על כל המגילות. אלא שזו אינה הלכה, כיוון שלא נזכר בתלמוד ולא בפוסקים. דבשלמא מקרא מגילה היא מצוות עשה מדברי סופרים ולפיכך שייך שפיר, אבל שאר כתבי הקדש אין קריאתן מצוות עשה מדרבנן ואיך יברך עליהם."

להלכה

להלכה השולחן ערוך (או"ח תצ, ט) לא הזכיר את המנהג לקרוא במגילות בזמנים הנזכרים, מכיוון שכפי שראינו לעיל אין בכך מצווה לשיטתו. לכאורה הרמ"א אמר לפסוק שיש לברך, ובעקבות פוסקי אשכנז שראינו לעיל. אף על פי כן, למעשה כתב שנהג העם שלא לברך. מדוע? בטעם הדבר הביא (שו"ת סי' לה) מספר טעמים:

טעם ראשון: למרות שחלק מחכמי אשכנז פסקו שיש לברך, בספר של הרב אייזק טירנא שאחרי מנהגיו צועד הרמ"א, פסק שלא נהגו לברך. החילוק בין קריאת מגילה זו לקריאת איכה שיש לברך כפול: א. יש רמז לקריאת איכה בגמרא בתענית. ב. את מגילת איכה נהוג היה שהחזן קורא לציבור בקול לכן שייך לברך, מה שאין כן בשאר המגילות שכל אחד ואחד קורא לעצמו בשקט.

טעם שני: כפי שראינו לעיל, הרדב"ז סבר שאין לברך על הקריאה, מכיוון שלא נזכר בשום מקום שיש חובה לקרוא, לכן איך אפשר יהיה לברך אשר קידשנו במצוותיו וציוונו, אם כלל לא צוו בקריאה זו? גם הרמ"א הסכים לטעם זה, ולכן כתב שגם בעקבות טעם זה נהג העם שלא לברך על קריאת המגילה.

אמנם כפי שפסק רבינו תם, גם על מנהג נהגו לברך, כמו על קריאת ההלל בראש חודש (כך שהיה מקום לברך על מנהג קריאת המגילה), אך בכל זאת אין לברך על קריאת המגילות, מכיוון שרק על מנהג שנהג בכל עם ישראל וכמו קריאת ההלל בראש חודש המוזכרת בגמרא יש לברך, אך לא על קריאת מגילה שחלק לא נהג כלל, וכך כתב:

"ואף כי רבינו תם ז"ל כתב לברך על ההלל בראש חודש, ושמברכין על מנהג כמו שהאריכו הפוסקים הנ"ל בדבריו, וכן כתב הר"ן, וכן פשט המנהג לברך על ההלל בראש חודש, מכל מקום נראה לומר דלא דמי להתם, דשאני (= ששונה) ההלל שהוא מנהג קבוע בכל ישראל כמוזכר בתלמוד, מה שאין כן במנהג זה".¹

טעם שלישי: שעליו כותב הרמ"א שהוא העיקרי, שייטכן שגם אם אכן עולה ממסכת סופרים שיש לברך על קריאות אלו, דין זה נאמר אך ורק כאשר קוראים את המגילה מתוך קלף, אבל כאשר קוראים אותה מתוך ספרים מודפסים וכפי שהיה נהוג - אין לברך על קריאה זו (ולא גרע ממקרא מגילת אסתר שיש הפוסקים שכאשר קוראים מספר מודפס אין לברך).

דעת המגן אברהם והגר"א

עד כה ראינו שתי דעות, דעת הרמ"א שכל אדם ואדם קורא באופן פרטי ללא ברכה, ואת דעת השולחן ערוך שכלל אין לקרוא את המגילות (וייתכן שבעקבות האשכנזים בתיקון ליל שבועות נהגו חלק מהספרדים, שאת שאר הספרים קוראים פסוק ראשון ואחרון, ואילו את ספר רות קוראים במלואו). בפוסקים נאמרו שתי דעות נוספות, דעת המגן אברהם ודעת הגר"א:

דעת המגן אברהם: עם דברי הרמ"א שכל אחד קורא לעצמו את המגילה הסכים המגן אברהם (שם, ט), אבל חלק עליו וסבר בעקבות המנהג שיש לברך על כל המגילות למעט קהלת. בטעם הדבר שספר קהלת שונה ביאר מחצית השקל, שמכיוון שבגמרא במסכת שבת (ל ע"ב) מובא שרצו לגנוז את ספר קהלת - אין לברך על קריאתו (אולי כי זה מסמל שקדושתה פחותה), ובלשוננו:

¹ עוד הוסיף הרמ"א, שייטכן שבמסכת סופרים כלל לא התכוונו לקריאות אלו, ולראיה שהזכירו ברכה על קריאת כתבי הקודש, שכלל לא נוהגת היום. לכן בחר לפרש, שפעם היו קוראים בבית הכנסת במנחה בכתובים (תוספות שבת כד ע"א), ואז היו מברכים על הקריאה. עוד הוסיף וטען, שייטכן שדווקא בעבר כשהחזן היה קורא לקהל בציבור היו מברכים (ועל דיברו במסכת סופרים), ולא בזמן הזה שהקריאה ביחיד.

"גם במסכת סופרים פרק יד הלכה ג לא הזכיר לברך כי אם על ד' מגילות, אסתר איכה שיר השירים רות, ולא הזכיר קהלת, אבל לא ידעתי ולא מצאתי טעם לחלק, רק בעטרת זקנים (ס"ק א) כתב בשם ספר לחם רב, דהואיל דאמרינן בשבת פרק במה מדליקין שתחילה בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת, לכן קוראים ללא ברכה."

דעת הגר"א: גם הסוברים שיש לברך על קריאת המגילה כמו המגן אברהם, לא חולקים שיש לקרוא את המגילה ביחיד ושאפשר לקרוא אותה בספר מודפס, וכן גם נקט הגר"א בביאורו לשולחן ערוך. דעה חולקת וסותרת לדעה זו, מופיעה בספר 'מעשה רב' המספר על מה שנהג הגר"א, ובו מובאים שני חידושים:

חידוש ראשון, את המגילה קוראים בציבור ולא ביחיד, ובניגוד לדעת שאר הפוסקים. **חידוש שני,** גם הפוסקים שנקטו שיש לברך, דיברו רק על ברכת מקרא מגילה, הגר"א הוסיף שיש לברך גם ברכת שהחיינו. עוד הוסיף הגר"א, שהברכה מתבצעת רק כאשר קוראים את המגילה בקלף, אך כאשר קוראים אותה בספר מודפס - אין לברך (ועיין הערה²).

ברכה להוציא אחרים

כפי שראינו אם כן, לדעת השולחן אין לקרוא את המגילות, וגם אם בכל זאת ספרדי קורא אותן, עליו לקרוא בלי ברכה. דנו בעקבות כך הפוסקים, מה יעשה ספרדי שמתפלל בבית כנסת אשכנזי (שנוהג לברך), והוא היחיד שיודע לקרוא את המגילה. האם במקרה זה עליו לברך כי הוא קורא לקהל אשכנזי, או שמכיוון שאין הספרדים מברכים, אסור לו לברך:

א. הגמרא במסכת פסחים (ק"ע"א) כותבת על פי פירוש הרשב"ם, שכאשר רב אשי הגיע לעיר ששמה מחוזא וביקשו ממנו לעשות קידוש, הוא לא ידע האם הם נוהגים להגיד בקידוש היום כמו בקידוש הלילה, או שמא הם אומרים רק את ברכת הגפן (וכפי שהוא נהג). משום כך הוא האריך בברכת הגפן, עד שראה אדם שותה וכך נודע לו שהם מברכים רק את ברכת הגפן.

עולה מדברי הגמרא, שלמרות שרב אשי היה נוהג לברך רק את ברכת הגפן בקידוש היום, כדי להוציא את בני מחוזא ידי חובה, הוא היה מוכן לברך ברכה שמבחינתו אין בה צורך. בעקבות כך פסק החיד"א (חיים שאל א, צט) שאדם המתפלל כחזן במקום בו מברכים על ההלל בראש חודש, מותר לו לברך, מכיוון שמוכח מהגמרא בפסחים שאפשר לברך כמנהג המקום:

"אמנם יש להביא ראייה דיכול להוציא רבים ידי חובתן, מהא דאמרינן פרק ערבי פסחים דף ק"ע"א רב אשי אקלע למחוזא וכו', ומינה לנידון דידן דאף על גב דאיש זה מארץ ישראל שאין מברכין על ההלל בראש חודש ודעתו לחזור למקומו. עתה שנעשה ש"ץ ביום ראש חודש יכול לברך ברכת ההלל בראש חודש ומוציא הרבים ידי חובתן שנהגו במקומם לברך."

לכאורה בעקבות כך, גם ספרדי שמתפלל בבית כנסת של ציבור שקורא את המגילה, יכול לברך בשבילם. אף על פי כן טען הרב **עובדיה** (יביע אומר א, כט) שאין הדבר כך ויהיה אסור לו לברך, וסבר שיש לחלק בין דין זה לבין פסק החיד"א:

קודם כל טען, שרק במקרה של החיד"א, שבו המתפלל הגיע למקום שכולם אשכנזים ומברכים על קריאת ההלל, אז חובה עליו לנהוג כמנהג הציבור כדי לא לעורר מחלוקת. במקרה של הברכה על המגילה לעומת זאת, כולם יודעים שיש קהילה ספרדית וכן גם חלק מהאשכנזים שאינם נוהגים לברך, ולכן אין חשש שתגרם מחלוקת בעקבות השינוי.

עוד הוסיף וטען, שיש לחלק בין ברכת השבח לברכת המצוות. כאשר רב אשי בגמרא היה מוסיף ברכה שהוא סבר שאין לברך, הוא היה מוסיף את ברכת השבח, אך את ברכת המצוות שחמורה יותר (כי אי אפשר לומר וציונו כאשר לא ציוו), אסור להוסיף בשביל להוציא רבים ידי חובתם (לא ברורה הטענה, שהרי בברכת הקידוש של הלילה יש גם את ברכת המצוות).

עניית אמן על ברכה

בעקבות הטיעונים הנ"ל, פסק הרב עובדיה שספרדי שקורא במגילה בבית כנסת אשכנזי אינו מברך. שאלה נוספת שהוא דן בה היא עניית 'אמן'. המשנה במסכת ברכות (נ"א ע"ב) כותבת, שעונים אמן אחרי ישראל המברך. ה**טור** (או"ח רטו) כתב, שכוונת הגמרא היא שטוב לענות אמן, אבל אין חובה. ה**רמב"ם** (ברכות א, יג) חלק וסבר שיש חובה לענות, וכן פסק השולחן ערוך.

בעקבות כך דנו הפוסקים בשאלה, האם מותר לראובן לענות 'אמן' על ברכה ששמע משמעון, למרות שהוא סובר שלהלכה כלל אין לברך ברכה זו. ובמקרה שלנו, האם ספרדי ששומע אשכנזי מברך על קריאת המגילה יכול לענות 'אמן':

א. ה**ביאור הלכה** (רטו ד"ה אסור) כתב, שמותר לראובן לענות 'אמן' על ברכתו של שמעון, למרות שהוא סובר שאין לברך אותה. בטעם הדבר נימק ה**אור לציון**, שמכיוון ששמעון סובר שיש לברך, משום כך הברכה איננה ברכה לבטלה - וממילא מותר לראובן לענות 'אמן' אחריה, וכן פסק ה**הרב משה לוי** (ברכת ה' א, ו, יב), ובלשונו של הביאור הלכה:

"ומכל מקום נראה, דאם אחד נוהג כאיזה דעה ואותה דעה לא הודחה לגמרי מן הפוסקים (כגון מי שמברך ברוך אתה ה' חי העולמים כדעת הירושלמי) אף שמהן הדין אין מחוייב לענות עליה אמן, דספק אמן לקולא מכל מקום אין איסור אם עונה עליה וכמו שכתב בפרי מגדים באות א' דאין בו חשש דלא תשא."

ב. ה**רב עובדיה** (יביע אומר שם), בעקבות דיוק בדברי הרמב"ם בתשובה (ס' קה) שכתב שכל העונה 'אמן' אחרי ברכה מסופקת עתיד לתת הדין, סבר שאין לענות 'אמן' על ברכה שהשומע לא מחוייב בה, ולכן לשיטתו כשם שלספרדי אין לברך על קריאת המגילה בשביל אשכנזי, כך אסור לו לענות אמן כאשר הוא שומע אשכנזי שמברך על קריאת המגילה.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו³...

² בעבר (כי תבוא שנה ב'), ראינו מחלוקת בין הפוסקים בשאלה האם יש לקרוא את הפטרה בשבת מקלף דווקא, או שאפשר לקרוא גם מחומש, הגר"א סבר שהקריאה חייבת להתבצע דווקא מקלף, ורק כך אפשר לברך, וכפי שכאן הגר"א סובר שאפשר לקרוא ולברך דווקא בקלף.

³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com